

Yhdyssanavirheet kuriin!

Sekä kielenkäyttäjät että kielenhuoltajat tietävät, että yhdyssanojen ja sanaliittonen kirjoittaminen aiheuttaa usein pulmia. Yhdyssanan ja sanaliiton raja on monesti häilyvä, ja se vaatii tapauksitaista harkintaa. Melkoisesti tehdään kuitenkin rikkeitä myös sellaisissa tapauksissa, joista on annettu selvät ohjeet, esim. *ennenkuin pro ennen kuin, alunperin pro alun perin, huomioonottaen pro huomioon ottaen, lukuunottamatta pro lukuun ottamatta*.

Tarkastelen yhdyssanojen ja sanaliittonen oikeinkirjoitusongelmia viime kevään ylioppilasaineista kokoamani materiaalin valossa. Ylioppilaskokelaiden yhdyssanavirheisiin ovat aikaisemmin kiinnittäneet huomiota mm. Matti Hako (Ylioppilaisaineita 1976) ja Anneli Räikkälä (Näkökulmia äidinkielen opetukseen ja kielenhuoltoon, Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitoksen julkaisuja 2, 1980). Ohimennen yhdyssanavaikeuksiin viittaa myös Risto Kaipainen Ylioppilaisaineita 1984 -koelmassa.

Anneli Räikkälä (1980: 87) toteaa yhdyssanarikkeiden lisääntyneen. Hän vertaa toisiinsa vuoden 1978 aineista koomaansa materiaalia ja Salme Aejmelaeuksen väitöskirjassaan (Ylioppilaisaineiden virheistä) esittämiä vuoden 1970 aineiden tietoja. Oman aineistoni perusteella virheet näyttävät yhä lisääntyneen:

	1970 keski- arvo	1978 keski- arvo	1984 keski- arvo
väärin yhteen	0,39	0,58	0,65
väärin erikseen	0,24	0,53	0,56

Eniten virheitä on huonoilla kirjoittajilla, mutta cum lauden saajillakin on usein neljä viisi yhdyssanavirhettä. En ole tehnyt Anneli Räikkälän tapaan tilastoja eri virhetyypeistä arvosanoittain; yleishavainto on kuitenkin se, että virheitä on myös magna cum lauden ja laudaturin aineissa. Jätin mainitun luokituksen tekemättä parista syystä: a) kirjoitukseni ensisijaisena tarkoituksena on havahduttaa kielenkäyttäjät (oppilaat), opettajat ja kielenhuoltajat toimiin yhdyssanaholtittomuutta vastaan, ja b) aineistoni laajuuden vuoksi luokittelu olisi ollut melko työläs.

Olen poiminut yhdyssanavirheet 570 oppilaan ensisijaisista aineista. Oppilaat ovat kymmenestä erisuuruudesta savolaiskoulusta; yhden koulun oppilaat ovat iltakoululaisia. Virheet jakautuvat varsin tasaisesti koulujen kesken, paitsi yhden koulun (yht. 34 kirjoittajaa) aineissa ei ole juuri yhdyssanarikkeitä. En pidä tarkoituksenmukaisena tarkkaa kouluitaista tilastointia. Arvosanajakauman perusteella aineistoni edustaa kevään 1984 ylioppilasaineiden keskimääräistä tasoa. Tarkastelen virhetyyppejä ryhmitellen ne kolmiksi: 1) väärin yhteen kirjoitetut, 2) väärin erilleen kirjoitetut ja 3) yhdysmerkin virheellinen käyttö. Olen jättänyt pois kaksi paikannimien väärään

Kielemme käytäntö

hahmottamiseen liittyvää tapausta sekä ilmaukset, joiden osana on vierassana *interrail*¹ (esim. *interrailmatka*, *-kortti*). Saman kirjoittajan samana toistuvan virheen olen laskenut kokonaisluvuissa yhdeksi.

I. Väärin yhteen kirjoitetut

Omassa aineistossani samoin kuin Aejmelaeuksen ja Räikkälän aineistoissa väärin yhteen kirjoitettuja on enemmän kuin väärin erilleen kirjoitettuja. Yhteensä väärin yhteen kirjoitettuja on aineistossani runsaat 370. Tavallisimmin virheellisiä ovat materiaalissani ilmaukset, joihin kuuluu partikkeli tai jotka kokonaan on käsitettävä adverbeiksi. Tätä virhetyyppiä on jonkin verran myös lehdistössä, vaikka kielioppaissa (ja koulukielioppeissakin) on laajoja esimerkkiluetteloita näistä ilmauksista. Esittelen aineiston yleisyysjärjestyksessä; kunkin ilmauksen jäljessä on poimintoihini osuneiden virheellisten tapausten määrä.

ennenkuin (24), ennenkaikkea (16), niinkuin (14), ikäänkuin (7), muunmuassa (6), yhtäaikaan (6), sensijaan (5), sitäpaitisi (5), alunperin (4), niinikään (4), sitävastoin (3), ennenvanhaan (2), jonkinverran (2), suurinpiirtein (2)

Erilaisia yksittäisesiintymiä on 27:

aikaajoin (!), ennenpitkää, ilmanmuuta, kaksinkerroin, kaksinverroin, moninverroin, kaikenaikaa, kaikentakana, kaikenkaikkiaan, kertakaikkiaan, moleminpuolin, perinjuurin, samantien, siinä määrin, sillävälin, sitävarten, suorapäätä, todenteolla, tällätavoin, tätänykyä, vartavasten (tehty), yhtäpaljon, yhdessätuumin, yksinteoin, yhäsuuremmissa määrin, ominpäin, toisinpäin

Yhteensä tätä virhetyyppiä on 127 ta-

pausta. Virheellisen ilmauksen yleisyyttä on tietysti tarkasteltava esiintymistajuuden valossa. Esimerkiksi Suomen kielen taajuussanastosta (Saukkonen ym. 1979) ei ole kuitenkaan apua, sillä sanaliitot on siinä tulostettu erikseen. Esittämäni virheellisten muotojen yleisyysjärjestys auttaneen ottamaan opetuksen esimerkkisanoiksi taajimmin esiintyvät. Toivoa sopii, että sen jälkeen kun kirjoittaja on oppinut oikein muutamat yleisimmät partikkelin sisältävät ilmaukset, hän osaisi soveltaa taitoaan myös harvemmin esiintyviin tapauksiin.

Partikkelin sisältäviin ilmauksiin oikeastaan liittyvät myös seuraavat yhdeksän. Näissä on yllättävästi kirjoitettu substantiiviin liittyvä prepositio tai postpositio yhteen pääsanansa kanssa. Näiden erilleen kirjoittamista on kielioppaissa pidetty ymmärrettävästi itsestään selvänä. Vaikka seuraavat esimerkit ovat yksittäisiä, ne osoittavat, että heikoilla kirjoittajilla on sananrajan hahmotusvaikeuksia.

kautta-aikojen, kirjeenkautta, kuolemanjälkeen, lainpuitteissa, (vuosikymmenen) loppuunmennessä, maanpäällä, paikanpäällä, pintaamyöten, (taistelumieliä) yksilönpuolesta

Kirjoittajien mielessä ovat ilmeisesti voineet kangastella sellaiset sanaliittoihin pohjautuvat *-inen*-loppuiset ilmaukset kuin *kuolemanjälkeinen* ja *maanpäällinen*.

Ise-pronominin sisältävät ilmaukset on puolestaan kirjoitettu väärin yhteen seuraavissa:

itsestäänselvä (5), itseasiassa (3), itsekin (3)

Partikkeli-ilmausten rinnalla huomattavana ryhmänä väärin yhteen kirjoituksissa ovat verbien nominaalimuodon *-maton-*, *-mätön-* tai *-minen-*johdoksen si-

¹ Ylioppilastutkintolautakunnan sensorien kokouksessa (7. huhtikuuta 1984) ilmeni, että useat olivat tiedustelleet kielitoimistosta *interrail*-sanan sisältävien ilmausten oikeinkirjoitusta. Myös lukemissani aineissa näiden sanojen korjausmerkinnät olivat kirjavia.

sältävät ilmaukset. Infinitiiviloppuiset tyypit kasautuvat jonkin verran:

näinollen (10), lukuunottamatta (5), mukaanlukien (2), käytännöllisestikatsoen, päältäkatsoen, apunakäyttäen, yleisestiottaen, toimeentullakseen, itsevalmistamalla

I partisiipin sisältävät tapaukset ovat enimmäksi yksittäisiä; kaikkiaan näitä on 34.

ihoamyötäilevä (2), nälkäänäkevä (2), silmiähivelevä (2), työtätekevä (2), (varoja) apuatarvitseville, kantaaottava (taide), keppiinnojaava (vanhus), maailmaakaataava, huomiotaherättävämpää, korviahuumaava (ulina), korviavihlova, rauhaarakastava (idealisti), tuultapitävä (kangas), vettähylykivä, lämpöäeristävä, ääntäeristävä, kaikenkattava, irtilähtevä, jäljelläoleva, kyseessäoleva, olemassaoleva, poissaoleva, voimassaoleva, (hikeä) läpipäästävä, työssäkäyville (äideillä), kotiinlainattavat (kirja), hitaastikehittyvä, vankilastapalaava, (joutuisi) uudelleenarvioitavaksi, (voidaan ottaa) uudelleenkäytettäväksi

Nämä tuottavat hyvällekin kirjoittajille hahmotusvaikeuksia: yhdysverbin ja toisaalta erikoistuneen merkityksen erottaminen ei ole aina helppoa. Koska pääsääntönä on nominaalimuotojen (paitsi yhdysverbien) erilleen kirjoittaminen, lienee syytä edelleen korostaa oppilaille sitä.

Toisen partisiipin virheellisiä yhteenkirjoitustapauksia on aineistossani 26. Aktiivin II partisiippi on kyseessä kahdesti:

vankilassaolleisiin, (rikoksista) kiinnijoutuneet (nuoret)

Passiivin II partisiipin sisältävät tapaukset ovat seuraavat:

niinsanottu (6), edellämainittu (5), itse tehty (3), itseleivottu, itseommeltu, itsetilattu, itsevalmistettu, käsinkudottu, harvaanasuttu, paljonpuhuttu, niinkutsuttu, yllämainittu; (turistikauden) ohimentyä

Agenttipartisiippi on kirjoitettu väärin yhteen edeltävän sanan kanssa viidesti:

itsevalmistama, omatekemä, auringon-

kultaama, pakonsanelema, säänpieksimine (kasvoineen)

-*maton*-, -*mätön*-loppuinen johdos on kirjoitettu väärin yhteen kuudesti:

sanoinkuvaamaton (2), ennenarvaamaton, ennenkokematon, luokseenpääsemätön, tuultaläpääsemätön

Virheellisiä -*minen*-johdoksien yhteen kirjoittamisia on aineistossani 18:

(omatoiminen) työnhakeminen, vastuunkantaminen, kuulonheikkeneminen, kirjeenkirjoittaminen, lähimmäisenrakastaminen, rikoksenuusiminen; lastenhoitaminen, kirjojenlainaaminen; tekemättä jättämisistä; muistiintallentaminen, huomioonottaminen, kirjastossakäyminen; ulkoaopetteleminen, kiinnijääminen, kiinnijoutuminen, uudelleenarvioiminen; (järvimalmin) jalostamisentarve, (kohottaa) elämisensälaatu

-*maton*-johdosten turhaan yhteen kirjoittamiseen vaikuttavat ilmeisesti erikoismerkityksiset tapaukset. -*minen*-johdoksia kirjoitettaessa mielessä voivat useinkin olla muut teonnimijohdokset. Toisaalta on myönnettävä, että -*minen*-johdoksista on kieliooppaissa varsin selvät ohjeet. Aina ei ole löydettävissä yhtä selviä analogiamalleja kuin esimerkiksi *elämänlaatu* → *elämisensälaatu*.

Taipumattomien adjektiivien kirjoittamisesta erilleen pääsanastaan on annettu myös selvät ohjeet. Tällaisia rikeitä on aineistossani 26. *Ensi*-sanaan liittyvät hankaluudet voivat olla yhteydessä sanan kahtalaiseen merkitykseen; myös eräät muut vakiintuneet ilmaukset voivat aiheuttaa sekaannusta (esim. *eripainos*, *kokopuku*). Seuraavassa virhetapaukset adjektiivin mukaan ryhmiteltyinä:

ensi 'seuraava': ensikerralla, ensiviikolla, ensivuosisikymmenellä

ensi 'ensimmäinen': ensikertaa, ensikerran, ensirikkeitä

eri: eripuolella (2), erialojen, erimaisista, erilailla, eritavalla

viime: viimeaikoina (4), viimeaikojen,

Kielemme käytäntö

viimevuosikymmenen

joka: jokakodin, jokapaikassa, joka-puolella, jokapäivä, jokatoinen

koko: kokoajan

Taipuvan adjektiiviattribuutin kirjoittaminen yhteen pääsanana kanssa osoittaa vakavaa hahmotushäiriötä. Tällaisia tapauksia on lukihäiriöisten aineissa, mutta materiaalini mukaan ei pelkästään niissä. Mikä on aiheuttanut tällaisen hahmotushäiriön? Suomessa on kovin vähän sellaisia ilmauksia kuin *kevytmaito*, *harmaakaihi*, *vanhapoika*; kahdessa ensin mainitussa adjektiivissa ei kylläkään taivuteta. Mielestäni huolestuttavimpia ovat *-inen*-loppuisten adjektiiviattribuuttien yhteenkirjoitustapaukset, joita on aineistossani 14:

ehdollisetrangaistukset, ehdonalainen-vankeus, (ihmisten) henkistäterveyttä, julkistenkulkuvälineiden, kansallisentason (hiihtäjät), kemiallinenyhdiste, klassiseenmusiikkiin, maisemallisiinmenetelmin, psykiatrinenhoito, rikollista-aineista, ruumiillisenkurituksen, (rajoittaa) sosiaalistakanssakäymistä, fyysinen- ja psyykkinenkunto

Seuraavissa on kyseessä muuntyyppinen adjektiivi:

vihreäliike (4), makeavesi (3), nuori-ihminen (2), hyvämieli, kevytmusiikki, korkeanteknologian (maissa), kylmäsoita, luovantaiteen (käytölle), luovatyö (samasta aineesta kuin edellinen), lämminkatse, (metsän) parantavavoima, pahaamieltä, pehmeälinja, (heidän) pyhäkirjansa, raskasliikenne, suoranlauseen (sanajärjestys), suurensan (ostajista), uudenlumen (pakkaskeli), vapaankasvatuksen (vaikutukset), vanhanajan (puusukset), läpäisemätöntä- ja takaa hengittäväämateriaalia

Joukossa on myös muutama pääsanansa kanssa samasijainen pronomini:

tänäpäivänä (3), tämänpäivän, tällähetkellä, samaanaikaan

Seuraavissa on adjektiiviattribuuttina

numeraali:

(Messiaan) toistatulemista, kuudentunnin (öksentäminen), kolmenvuoden (ikäisenä), yksitoistavuotta (sitten), puolenvuoden (pituinen)

Vaikka aineistonani on 570 oppilaan aineet, on yhteensä 53 adjektiiviattribuuttia ja pääsanana yhteenkirjoitustapausta liikaa. Nämä pitäisi saada karsituksi pian, ehkä pahasta lukihäiriöstä kärsiviä lukuun ottamatta. Virheet kielivät puutteellisesta kielitaidosta ja vähäisestä lukemisharrastuksesta, ehkä piittaamattomuudestakin. Oppilaat tarvitsevat kielimalleja, ja mielestäni joukkoviestimetkin kelpaavat malliksi adjektiiviattribuuttia ja pääsanana oikein kirjoittamiseen. Korostan vielä, että näitä virheitä on myös keskitason oppilaiden suorituksissa. Oppilaille olisi saatava selväksi, että yhden käsitteen nimitys voi olla muodoltaan myös sanaliitto, esim. *vihreä liike*, *makea vesi*, *vapaa kasvatus*.

Genetiivialkuisten ilmausten kirjoittaminen oikein yhdyssanoiksi ja sanaliitoiksi koettelee kirjoittajien kielitajua. Usein molemmat vaihtoehdot ovat periaatteessa mahdollisia. Selvyysyistä yhdyssana on kuitenkin asetettava etusijalle, kun ilmaus on termin luonteinen ja se viittaa lajiin, esim. *tehtaanjohtaja* (vrt. *Kotkan tehtaan johtaja*). Toisaalta kun genetiivialkuisia ilmauksia edeltää määrite, on muistettava oikeinkirjoituksella osoittaa, mihin määrite kuuluu. Esimerkit »likaisen työntekijä» ja »makean vedensaanti» osoittavat pahoja hahmotusongelmia. Turhaan ei kuitenkaan kannata kirjoittaa genetiivialkuisia ilmauksia yhteen, niin kuin on tehty seuraavissa 17 tapauksessa:

avuntarpeessa (2), sadunmaailma, kieliopinsäännöt, keskiajankirkoissa, nykyajan ihmisiällä, kirjastonasiakkailla, kirjastonpalvelut, rikoksenpoluilta, rikosten teiltä; rikostenkierre, rikostenpoluille, huumeidenorja, ihmistenvilinä, sukienkunto, taivastenvaltakunta, siteidenrakenteessa

Tekijännimi- ja muut kuin *-minen*-

loppuiset teonnimi-ilmaukset kirjoitetaan yleensä yhdyssanoiksi, mutta vaikiintumattomat tapaukset sopivat usein paremmin erilleen kirjoitettaviksi:

lehtienlukijoita, vahinkojenaiheuttaja, virikkeidenantaja; rikoksenuusinta, kirjastonkäyttö

-inen-loppuinen adjektiivi on kirjoitettu turhaan yhteen genetiivimuotoisen vierussanansa kanssa viidesti:

auringonkaltainen (tähti), sensaationälkäinen, maanulkopuolinen (elämä), alkoholinvaikutuksenalaisena; haitallisenkorkea (ääni)

Kielten nimet on kirjoitettu virheellisesti yhteen kuudesti:

ruotsinkieli (2), suomenkieli, ranskankieli, ruotsin-, englannin- ja saksankielellä

Lisäksi aineistossani on pari numeroilmausten virheellistä yhteenkirjoitustapausta; toinen on ilmeisesti peräisin koko ilmauksen asymmetrisyydestä.

100-vuotta sitten, seuraamusvastuun alentaminen 15-vuotiaasta 12-vuoteen

2. Väärin erilleen kirjoitetut

Aineistossani on väärin erilleen kirjoitettuja tapauksia yhteensä noin 320, ts. viitisenkymmentä vähemmän kuin väärin yhteen kirjoitettuja. Kiistattomina yhdyssanoina pidetään niitä, joissa substantiivia edeltää nominatiivimuotoinen substantiivi tai erityinen *s*-loppuinen yhdyssanamuoto. Tällaisia virheitä on aineistossani lähes 170! Vakavimpia näistä ovat seuraavanlaiset virheet, joita ei mielestäni saisi löytyä lainkaan ylioppilaisaineista (ei edes lapsuksina):

hampurilais paikoissa, ihmis järjen, matkustamis tapa, mielenrauhottamis tapa, paleltumis vaara, viisi-kymmenvuotis jakso

Aineistossani on viitisenkymmentä tapausta, joissa vokaaliloppuinen nominatiivialku on kirjoitettu väärin erilleen seuraavasta sanasta. Esim.

aavikko alueita (2), juoma tarkoituk-

seen, käyttö mahdollisuuksia, lukio aika, luku mahdollisuus, runoilija sielu, kannavointi työt, urheilu kilpailut, levy ja kasetti valikoima, puhe ja tunnetasolle

Konsonanttiloppuinen nominatiivi on alkuosana parissakymmenessä väärin kirjoitetussa tapauksessa. Esim.

eläin lajit, kevät tulvat, lainaus puuha, kehoitus ryöppy, naapuruus viha, oksennus lääke, suoritus raja, valmistus kustannukset, raskaus ja synnytys hetkellä

36 tapauksessa nominatiivimuotoinen yhdyssana on jätetty kirjoittamatta yhteen vierussanan kanssa. Esim.

hyvinvointi valtio (2), illanvietto paikkoihin, vaihtoopilas toiminta, esi-isä kultti, keskiverto vanhemmat, pohjavesi esiintymiä, ruohonjuuri tasolla, vedensaanti systeemi, sukulaisvierailu matkoillaan

Erytisen hankalia näyttävät olevan pitkät yhdyssanat. Vrt. seuraavia tarjokkaita:

rahan hankinta keino, vapaa-ajan vietto mahdollisuudet, vapaa-ajan vietto ongelmia, vapaa-ajan vietto paikka

Lisäksi tulevat vielä seuraavat neljä tapausta, joissa olisi pitänyt osata käyttää yhdysmerkkiä liitettäessä toisiinsa pääsanaa ja edeltävää sanaliittoa:

pehmeät aatteet käsite, »palvelukseen halutaan» osastoja, »jokaiselle jotakin» tyyliin, »annan jotta antaisit» periaate

Kolmessatoista ilmauksessa nominatiivimuotoinen vierassana on jätetty kirjoittamatta yhteen:

macho miesten, desibeli määräysten, desibeli raja, desinfiointi menetelmä, diakonia työ, futuristi bändi, minimi määrä, musiikki festivaalit, trio asetelma, turbo saabilla (!), video esitykset, maya intiaaneilla; ns. »easy wax» suksia

Parissa tapauksessa alkuosana puolestaan on propri:

Bisquit nimimerkillä, »Säätiö» trilogia

-inen-loppuinen adjektiivi on jäänyt kirjoittamatta yhteen 7 nominatiivimuo-

Kielemme käytäntö

toisen substantiivin, 9 adjektiivin ja 5 numeraalin kanssa:

nahka päällysteiset, pakina tyyppisten, suola pitoiseksi, paikkakunta kohtaisia; adrenaliini niminen; Hal niminen, Sähköpiano niminen

nopea tempoinen, pitkä aikainen, tumma ihoinen, runsas vesistöinen, voimakas tasoinen (ääni), terävä leukainen, herkempi ihoiset, huonompi osaiset, lujempi rakenteiset

kahdeksan osainen (2), kaksi kielinen, 5 miljardinen (väestö), 99—97 prosenttisesti

Nominatiivialkuisia ovat myös seuraavat ilmaukset, joissa alkuosana on numeraali:

seitsemänkymmentä luku, kuusikymmentä luku; 12 vuotias, 18 vuotias, 25 vuotias, 15—20 vuotias

Samoin rinnastaisin nominatiivialkuisiin seuraavat neljä, joissa alkuosa on taipumaton:

lähi vuosina, liika käyttö, nyky yhteiskunta, kevyt maito

Lisäksi aineistossani on yksi virhe-esimerkki lyhennealkuisista yhdyssanoista: »ATK ohjelmat».

Nominatiivialkuisten yhdyssanojen näin runsas virheellinen erilleen kirjoittaminen (yht. n. 170 virhetapausta) on selvä hälytyssignaali. Ohjauksen tarvetta tuntuu olevan kaikenkantoisten oppilaiden suorituksissa. Oppilaat olisi saatava huomaamaan, että esim. mainosteksteissä on runsaasti tätä virhetyyppiä. Vai olisiko kielenhuoltajien ja äidinkielenopettajien painostettava pontevammin graafikoita oikeaan kirjoitustapaan, jottei Suomen koululaisten kielitaju turhaan hämärtyisi? Toiseksi oppilaiden on tunnustettava, etteivät englannin oikeinkirjoitussäännöt (sen paremmin yhdyssanojen kirjoittamisessa kuin välimerkkien käytössäkään) sovellu suomeen.

-inen-loppuisia adjektiiveja on kirjoitettu väärin erilleen muulloinkin kuin nominatiivialkuisissa tapauksissa. Taipumaton adjektiivi *eri* ja *-inen*-adjektiivi on seitsemän kertaa kirjoitettu virheellisesti erilleen ja taipumaton *joka* puoles-

taan kahdesti:

eri hintaisia ja laatuksia, eri maalaisiin, eri maalaisille, eri merkkisiä, eri muotoisia, eri näköinen, eri painoiset joka päiväiseen, joka syksyinen

23 tapauksessa *-inen*-adjektiivia edeltää genetiivissä oleva pronomini; jotkut näistä voidaan kirjoittaa myös erilleen, esim. *minkä ikäinen, tämän kaltainen*:

jonkin asteinen (5), jonkin laatuinen; sen hetkinen (2), sen aikaiset (olot); tämän hetkinen (2), tämän ikäinen, tämän kaltainen, tämän tyylinen, tämän tyyppinen;

tuon ikäinen;

monen hintaisia, monen tyyppisiä, monen merkkisiä ja mallisia; kaiken sävyisiä, kaiken värisiä; minkä ikäinen, minkä näköinen

-inen-loppuisen yhdyssanan alkuosana on genetiivissä oleva adjektiivi viidesti.

oikean pituiset (2), oikean suuntaista (kehitystä), hyvän laatuisten, pahan laatuinen

Näihin adjektiivialkuisiin yhteen kirjoittamista suositetaan vain vakiintuneisiin: niinpä kokelaiden tarjoamat sanaliitot *kirkkaan värinen* ja *muodikkaan värinen* ovat moitteettomia, vaikka yhdyssanakin olisivat mahdollisia.

Ilmeisesti vielä enemmän kirjoittajan kielitaito on koetuksella silloin kun pitää ratkaista, kirjoittaako yhdyssanoiksi vai sanaliitoiksi *-inen*-loppuiset ilmaukset, joiden alkuosana on genetiivimuotoinen substantiivi. Seuraavat tapaukset olisi kirjoitettava yhteen:

mukavuuden haluinen, säännön mukainen, fraasin omainen, (teon) kullan kimalteinen (pinta), lumen valkoiset, tai vaan siniset, ihon myötäisiä, vartalon muotoisia

Yhdyssanoiksi ovat vakiintuneet myös *-kielinen*-loppuiset adjektiivit, joita aineistossani on kuitenkin vain kahden oppilaan kirjoittama »suomen kielinen». Postpositioilmauksesta muodostettu *-inen*-adjektiivi on virheellisesti kirjoitettu erilleen viidesti: virheen syynä on ilmeisesti juuri postpositioilmauksen analogia:

kuoleman jälkeinen (3), sodan jälkeinen, maan päällinen (paratiisi)

Kolmas väärin erilleen kirjoitettujen ilmausten ryhmä koostuu genetiivialkuisista yhdyssanoista, joiden molemmat osat ovat substantiiveja. Väärin yhteen kirjoitettuja esitellessäni totesin jo, että nämä tapaukset vaativat erityistä harkintaa. Olen ottanut seuraaviin lukuihin mukaan vain yksiselitteisesti virheellisesti kirjoitetut, ts. ilmaus on termin luonteinen tai viittaa lajiin, tai sitten attribuutti antaa ohjeen oikeinkirjoituksesta. Yhteensä tällaisia erilleenkirjoitusvirheitä on 45. Esim.

lähimmäisen rakkaus (12), veden tarve (5), nuorten lehti (2), aallon pohja, maailman kuva, (pieni) jäniksen poikanen, turvallisuuden tunne, (tämänhetkinen) maailman politiikka, toimen kuva, kiitollisuuden velka, luonnon kansojen, (pehmeämpiin) elämän arvoihin

Edellisiin liittyvät ne parikymmentä genetiivialkuista ilmausta, joiden jälkiosana on teonnimijohdos (muu kuin *-minen*). Esim.

hinnan nousu, koulun käynti, vaivan näkö, matkan teko, työn teko

Genetiivialkuisten ilmausten virheellisiä erilleenkirjoitustapauksia on yhteensä noin 70. Monien yksityisten ilmausten lisäksi 12 eri oppilaan erilleen kirjoittama *lähimmäisen rakkaus* osoittaa, kuinka vaikea eräiden hyvienkin kirjoittajien on hahmottaa termin luonteisia ilmauksia. Yhtenä selityksenä mieleeni tulee kielenmallien puute; tämä on tietysti vain osittaisselitys. Oppilaiden olisi pystyttävä valppauteen omissa kielenkäytösään, sillä tällaisia ilmauksia ei voida luetella määrättömästi kielioppaiden esimerkistöissä.

Muiden kuin *-minen*-johtimisten teonnimien kirjoittaminen yhteen vierusadverbiaalain kanssa on unohtunut neljältä kirjoittajalta: *hyväksi käyttö* (2), *nukkumaan meno*, *olemassa olo*. Lisäksi yksi abiturientti on kirjoittanut vastaavassa asemassa olevan tekijännimen virheelli-

sesti erilleen: *koossa pitäjä*.

Päin-partikkelin hankala kirjoitusohje määrätapauksissa yhteen ja määrätapauksissa erilleen kirjoittamisesta on aiheuttanut erheen kuudesti. Aiempien kahden ohjeiden vastaisen yhteenkirjoitustapauksen (»ominpäin», »toisinpäin») lisäksi *päin* on neljästi kirjoitettu virheellisesti erilleen: *eteen päin* (2), *sinne päin*, *ylös päin*. Vahvistuspartikkeliäkin kirjoitusohjeet vaihtelevat; suositusten mukainen yhteenkirjoitus on unohtunut »supi suomalaisen» kirjoittajalta. Muistivirhe selittänee myös yksittäiset väärin erilleen kirjoitetut ilmaukset »joppi kumpi» ja »itsestään selvyyksistä». Jälkimmäinen tapaus voi selittyä myös kantana olevan ilmauksen kirjoitusasusta (*itsestään selvä*).

Numeraali oli kirjoitettu aineistossani kerran virheellisesti erikseen: »ruokkimassa kolmea sataa sikaa».

3. Yhdysmerkin virheellinen käyttö

Olen käsitellyt jo kahdessa edeltävässä ryhmässä ne yhdysmerkilliset tapaukset, jotka olen tulkinut ensisijaisesti väärin yhteen tai erilleen kirjoitetuiksi. Seuraavassa käsittelen lähinnä yhdysmerkin liikkakäyttöä tai väärää sijoittamista.

Aineistossani on lähes 80 tapausta, joissa yhdyssana oikeinkirjoitusohjeiden vastaisesti on kirjoitettu yhdysmerkkiä käyttäen. 27 näistä on sellaisia, joissa yhdyssanan toisena osana on vierassana. Ohjeet korostavat sitä, että vierassanan yhteyteen tarvitaan yhdysmerkki selvyysyistä, ei siis läheskään kaikkiin yhdyssanoihin. Esimerkiksi aineistossani on 13 kertaa kirjoitettu turhaan yhdysmerkkiä käyttäen ilmaus, jonka osana on *rock*: *rock-musiikki* (3), *rock-yhtye* (3), *rock-elämä*, *rock-historia*, *rock-konsertti*, *rock-muistoihini*, *rock-rumpali*, *rock-tähti*, *nyky-rock*. Esimerkkejä muista:

radio-amatööri (2), ns. pooli-sopimukset, ufo-aika, blues-kappaleita, punk-levy, video-tarjonta

Kielemme käytäntö

Yhdessä tapauksessa taas sitaattilainana on kirjoitettu virheellisesti yhdysmerkillisenä: *best-seller*.

Suomenkieliset yhdysosat on erotettu virheellisesti yhdysmerkillä 48 tapauksessa. Kuudesti alkuosa päättyy samaan konsonanttiin, jolla jälkiosa alkaa:

erikois-sukset, erityis-suoja, ihmis-suhteet, järjestys-sääntö, suur-rikollista, katajan-neulasia

Esimerkkejä muista:

pehmo-isä (3), pehmo-pallero, teho-äiti, anniskelu-valmiina, kyy-käärme, keskiajan, juoksija-patsas, pieni-porkkaisten, kummilapsi-toiminta, teinikunta-järjestö, oikeinkirjoitus-ongelmat, sielunvaellus-oppi

Seuraavissa kolmessa ei olekaan kysymyksessä yhdyssana vaan sanaliitto:

»modernimman»-tyylin veistoksia, kitaraa-soittava Ile; grand-old-man

Sanaliiton yhteisen osan poisjätto on virheellisesti osoitettu yhdysmerkillä kuudessa tapauksessa:

väestön- ja lasten lukumäärässä, klassisen- ja kevyen musiikin kuuntelu, virallisten- ja henkilökohtaisten kirjeiden kirjoittaminen, ruotsin- ja englannin tunnit, ehdoton- tai ehdollinen vankeusrangastus, korvien-, pään-, ylä- ja alakehon- ja jalkojen paleltuminen

En ole laskenut näitä virheellisesti yhteen kirjoitettuihin, koska ilmauksien jälkiosat on kirjoitettu oikein sanaliitoksi.

Edellisille tapauksille päinvastaisia ovat seuraavat, joissa rinnasteisten yhdyssanojen toistamatta jätettyä yhteistä osaa ei ole osoitettu yhdysmerkillä. Nämä virheet voitaisiin tietysti lisätä väärin erilleen kirjoitettuihin nominatiivialkuihin ilmauksiin; en ole tehnyt näin, koska loppuosat ovat kaikissa oikein.

satu ja kielikasetteja, syntymä tai nimipäivänä, valokuva ja taidenäyttelyjä, saaste ja jäteongelmien, musiikki, taide ja vaikkapa partiolaisten Karelia-leiri: puusuksista ja sauvoista.

Yksittäisiä tapauksia, joissa tarvittai-

siin yhdysmerkkiä, ovat ilmaukset »ei toivottuun päämäärään» ja »tasaarvo» (huom. edellä myös »aikaajoin»).

Aineistossani on 10 esimerkkiä yhdysmerkin väärästä sijoituksesta. Nämä tapaukset ryhmittyvät neljään tyyppiin:

hihtovaatteita- ja kenkiä, työkiireet- ja paineet;

Akun tehdas-levy, »porkkana kepin nenässä»-menetelmä, rikas pohjoinen köyhä etelä-linja, Maaseudun tulevaisuusnimisessä lehdessä, science fiction-kirjallisuus;

10—15 -vuotiaat;

ala/-arvoinen, Ilta/-Sanomat

Erityisen taitamattoman vaikutelman antavat viimeksi mainitut esimerkit, joissa yhdysmerkki on sijoitettu rivin alkuun. Muut esimerkit puolestaan havainnollistavat, kuinka tärkeää on yhdysmerkin oikea sijoittaminen, jotta teksti olisi helpolukuista.

Edellä on useasti tullut puheeksi se, että yhdyssanojen pulmat liittyvät hahmotusongelmiin: osasta tapauksia on kyllä olemassa sovitut kirjoitusohjeet. Yhdyssanarikkeiden yhteydessä on usein puhuttu englannin kielen ja mainoskielen vahingollisesta vaikutuksesta, eikä sitä voitane kiistää. Huomattakoon kuitenkin, että omassa aineistossani samoin kuin Aejmelaeuksen ja Räikkälän aineistoissa on enemmän väärin yhteen kuin väärin erilleen kirjoitettuja. En epäile, ettei koulussa käsitellä yhdyssanoja monesakin yhteydessä. Virheellisten ilmausten kokonaismäärä (noin 800) kuitenkin osoittaa selvästi, ettei yhdyssanoista ainakaan ole puhuttu liikaa. Kovimmin hälytyskellot soivat toisaalta taipuvan adjektiiviattribuutin ja pääsanan yhteenkirjoitustapauksissa (»klassinenmusiikki») sekä toisaalta nominatiivialkuihin substantiivien erilleen kirjoittamisissa (»oivallus pyrkimys», »pankkivirkailija perheessä»). Sanoin edellä näiden tapauksien kielivän hyvien kielenmallien puutteesta, siis olemattomasta lukemisharrastuksesta. Kannattaisiko kirjallisuustunneillakin kiinnittää huomiota eräisiin keskeisiin oikeinkirjoitusseikkoi-

hin? Muistutan myös Matti Haon (1976: 211) kahdeksan vuoden takaisesta kysymyksestä: »Onko yhdysanaholtittomuus jo nyt näkyvä seuraus alemmilla luokilla tuntevasta kiireestä, laajan opetussuunnitelman urakoimisesta määräaikaan?»

Ylioppilasaineen arvosanaan vaikuttavat monet muutkin kuin kieliseikat. Yhdysanat ovat vain yksi osa kielenkäyttöäkin, mutta etenkin arvosanojen rajatapauksissa sensorit samoin kuin opettajat tuskailevat yhdysnavirheitä: aineen kokonaisvaikutelma auttaa yleensä erottamaan selvät lipsahdukset. Mikä vaikutus mahtaisi olla laajalla, silloin tällöin järjestettävällä yhdysanakampanjalla?

KAINO LAAKSONEN

N